

Franjo Tuđman i problem stvaranja hrvatske države

JAMES J. SADKOVICH

Leiden, Nizozemska

Autor naglašava da se od povjesničara očekuje revizija postojećih rezultata u historiografiji, a da su nove interpretacije nužne ako želimo ispraviti pogreške prethodnika. Svrha ovog članka identifikacija je nekih prepreka na koje su nailazili F. Tuđman i njegova vlada, u cilju da stvore hrvatsku državu. Teze o tome da je Tuđman vodio dvostruku politiku i da je želio sa S. Miloševićem podijeliti Bosnu i Hercegovinu temelje se na nerazumijevanju njegovih ideoloških pogleda i politike te stvarnosti 1990-ih. Naime, Tuđman je inzistirao na suradnji s hrvatskim Srbima, ali nije želio srpskim pobunjenicima dati četvrtinu hrvatskoga državnog teritorija. Također je htio zaštititi Hrvate izvan Hrvatske, a hrvatsko iseljništvo vratiti u domovinu. Njegov ideal bila je Hrvatska koja će obuhvatiti što više Hrvata, ali je također svoju politiku oblikovao u skladu sa zahtjevima međunarodne zajednice. Svojim glavnim ciljevima proglasio je stvaranje suverene Hrvatske i njezinu reintegraciju u Europu. Dosljedno je težio suradnji s političkim vođama u susjedstvu i s međunarodnom zajednicom. Želio je izbjeći građanski rat, a nakon njegova izbivanja tražio je rješenja kako bi se sukobi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini okončali. Nije spletkario kako bi uništio Bosnu i Hercegovinu. On je težio političkim odnosno diplomatskim rješenjima, a vojne akcije poduzimao je nevoljko.

Ključne riječi: Franjo Tuđman, Republika Hrvatska, Republika Bosna i Hercegovina, Jugoslavija, Jugoslavenska narodna armija, pobunjeni Srbi, Slobodan Milošević, revizija povijesti

Revizija kao uobičajena pojava u historiografiji

Američki znanstvenik Harold Lasswell u svojem djelu, koje predstavlja klasičnu studiju načina promidžbenog djelovanja, primijetio je ono što bi se moglo primijeniti na znatan dio onoga što se pisalo o ratovima koji su izbili nakon raspada socijalističke Jugoslavije. "Primitivan čovjek", napisao je Lasswell, "nadvladan katastrofom, posvuda traži žrtvenog jarca i mesiju. Žrtveni jarac je osoba koja ga je survala u katastrofu, a mesija osoba koja će ga iz te katastrofe izvući. Povijest je priča o borbi vragova i spasitelja".¹ Većina onih koji su pisali o ratovima na području bivše Jugoslavije zaista su tragali uzduž i poprijeko za

¹ Lasswell primjećuje: "Najprikladnije sredstvo promidžbe protiv nekoga je oporbeni tisak u nekoj stranoj državi". Harold D. LASSWELL, *Propaganda Technique in World War I*, The M.I.T. Press, Cambridge, 1971., 59., 204.

žrtvenim jarcima i mesijama, a postojeća historiografija o toj temi pokazuje njihove napore da ih pronađu. Neki su zaključili da bi Franjo Tuđman trebao biti žrtveni jarac, ali drugi ustrajno u njemu gledaju mesiju. Ovo je jasan pokazatelj ne za to da se odgovor nalazi negdje između ove dvije krajnosti, nego da još uvijek ponavljamo površne ocjene kada je riječ o kompleksnoj stvarnosti.

Franjo Tuđman bio je žrtveni jarac za one Hrvate koji su vjerovali da je on ugušio demokraciju u Hrvatskoj i urotio se sa srpskim vođom Miloševićem kako bi podijelio Bosnu i Hercegovinu.² Mnogi strani promatrači složili su se, a u tom smislu tipičan je komentar jednog znanstvenika, da su Tuđman i njegova Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) "očijukali s idejama koje su se prije povezivale s ustaškim pokretom".³ Ovo negativno viđenje Tuđmana i HDZ-a usavršeno je tijekom ratova koji su izbili raspadom Jugoslavije.⁴ Takvo viđenje Tuđmana kasnije je popularizirao britanski BBC, a njemu je bio naklonjen i Ured tužitelja Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju, koji je Tuđmana označio vođom "udruženog zločinačkog poduhvata".⁵

Zapravo tek započinjemo shvaćati kako je nastala samostalna Hrvatska i koju je ulogu u njezinu nastanku imao Franjo Tuđman. Tek je sada dostupno više izvora, a od događaja iz ranih 1990-ih dijeli nas nešto veći vremenski odmak.⁶ Drugim riječima, ulazimo u razdoblje pisanja povijesti u kojem kritički ocjenjujemo, a ne samo ponavljamo ono što je do sada napisano, a zatim ponavljano.⁷ Takva historiografska "revizija" prijeporna je djelatnosti, bez obzira o kojoj je temi riječ.⁸ No, ona je nužna ako želimo ispraviti pogreške koje

² Na primjer vidjeti: Ivan LOVRENOVIĆ, Predrag LUCIĆ (ur.), *Stenogrami o podjeli Bosne*, Knjiga prva, Split, Sarajevo, 2005., 7.-8.; Gordana UZELAC, "Franjo Tuđman's Nationalist Ideology", *East European Quarterly* 31, Winter 1997.

³ Knut VESTERDAL, "Izgradnja liberalne demokracije u Hrvatskoj" i rad Mariusa S, berga u: Sabrina RAMET, Davorka MATIĆ (ur.), *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj, transformacija vrijednosti, obrazovanje, mediji*, Zagreb 2006., 27., 323.

⁴ Gale STOKES, John LAMPE, Dennison RUSINOW, Julie MOSTOW, "Instant History: Understanding the Wars of Yugoslavia", *Slavic Review* 55 (Spring 1996) 1, 136.-160. Ovi autori navode četiri knjige na njihovu "kratku listu onoga što je nužno pročitati za razumijevanje jugoslavenske krize". To su: Laura SILBER, Allan LITTLE, *The Death of Yugoslavia*, Penguin/BBC Books, London 1996.; Christopher BENNETT, *Yugoslavia's Bloody Collapse, Causes, Course and Consequences*, Hurst & Cpy, London 1995.; Lenard J. COHEN, *Broken Bonds: The Disintegration of Yugoslavia* (Boulder: Westview, 1993.); Susan L. WOODWARD, *Balkan Tragedy, Chaos and the Dissolution of Yugoslavia after the Cold War*, Brookings Institute, Washington DC 1995.

⁵ Vidjeti: Allison M. DANNER, Jenny S. MARTINEZ, "Guilty Associations, Joint Criminal Enterprise, Command Responsibility, and the Development of International Law", *International Law Workshop*, University of California, Berkeley, 2004, Paper No. 3, 1.-77. Ovi autori smatraju Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju tijelom "tranzicijske pravde". No, čini se da taj sud ima i promidžbenu ulogu, sličnu onoj koju je Lasswell opisao na sljedeći način: "(...) odlično sredstvo (...) da se da težina (...) pričama o (...) zločinima je osnivanje komisije koju sačinjavaju osobe čija istinoljubivost ima međunarodni ugled, kako bi oni prikupili dokaze i dali svoj viđenje tih događaja". H. D. LASWELL, n. dj., 85., 88.

⁶ Za prikaz Tuđmanovih biografija vidjeti: James J. SADKOVICH, "Who Was Franjo Tuđman?", *East European Politics and Society* 20 (November 2006), 729.-739.

⁷ Reinhardt KOSELLECK, "Linguistic Change and the History of Events", *Journal of Modern History* (1989), 665.-666.

nedvojbeno označavaju trenutnu historiografiju, a ona, kako primjećuje Mark Pinson, nije “konvencionalna akademska povijest”, nego puno više “pisanje povijesti pod utiskom trenutnih događaja”.⁹ Smatram da će se tijekom takve provjere i revizije naših trenutnih interpretacija puno toga što smo smatrali istinitim pokazati mitom i legendom, kao i da će se naša ocjena Franje Tuđmana izmijeniti. Također se nadam da ćemo otkriti kako je ono što je pisano i ponavljano predstavljalo bitnu prepreku koju su Tuđman, hrvatske vlasti i Hrvati općenito morali svladati kako bi stvorili održivu hrvatsku državu.

Glavni ciljevi

Tuđmanovi glavni ciljevi bili su jednostavni, a on ih je otvoreno isticao. Kao prvo, želio je stvoriti suverenu i demokratsku hrvatsku državu po uzoru na zapadnoeuropske zemlje. Kao drugo, htio je Hrvatsku integrirati u Europu.¹⁰ Ove ciljeve imali su i brojni drugi Hrvati. Npr. u svibnju 1989., godinu dana prije nego što je Tuđman izabran za predsjednika, Dragutin Dimitrović, sekretar Saveza komunista Hrvatske, rekao je njemačkom novinaru Viktoru Meieru da se Hrvati žele pridružiti Europi i okončati srpsku hegemoniju.¹¹ No, ostvariti ove ciljeve očito nije bilo lako.

Kada je riječ o 1990. i 1991. praktični problem puno je manje u tome kako je Tuđman objašnjavao svoje ciljeve i kako ih je želio ostvariti, a puno više u tome kako su drugi tumačili njegove riječi i djela, odnosno njihove nekompatibilnosti s ciljevima koje su zastupali drugi čimbenici, od srpskih i muslimanskih nacionalista preko Tuđmanovih političkih suparnika pa do svjetskih vođa. Danas se historiografski problem nalazi u sklonosti da se usredotoči na Tuđmana i pretpostavi da je on bio u stanju djelovati samostalno, umjesto da ga se promatra kao čimbenika koji reagira na političke, diplomatske i vojne događaje koji se neprestano mijenjaju, a na koje su utjecali drugi spomenuti čimbenici, kao i institucionalne, društvene, političke i kulturne strukture.

Reintegracija u Europu

Reintegracija u Europu bila je za Tuđmana višeznačna, a on je na Hrvatsku gledao kao na sredozemnu i srednjoeuropsku zemlju koja je poveznica

⁸ Neki smatraju da je među povjesničarima Drugoga svjetskog rata postojala visoka razina prepirki, pa čak i ogorčenja oko trenutnog i budućeg stanja istraživanja. Vidjeti uvod u djelu: Nick SMART, *The Second World War*, Hampshire: Ashgate, 2006.

⁹ Mark PINSON (ur.), *The Muslims of Bosnia-Herzegovina, Their Historic Development from the Middle Ages to the Dissolution of Yugoslavia*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1996., 85., 126.

¹⁰ United States Foreign Broadcast Information Service, Daily Report. Eastern Europe (dalje FBIS), 10 May 1990; Franjo TUĐMAN, *S vjerom u samostalnu Hrvatsku*, Zagreb 1995., 87.-89. ISTI, *Hrvatska riječ svijetu, Razgovori sa stranim predstavnicima*, Zagreb 1999., 51.-59, 74.-80., 83.

¹¹ Viktor MEIER, *Yugoslavia: A History of Its Demise*, Routledge, London 1999., 134.-151.

prema jugoistočnoj Europi.¹² Kako bi se pridružili Europi, Hrvatska i Jugoslavija trebale su jednostranačku komunističku vlast preustrojiti u višestranačku demokraciju, socijalističko samoupravljanje trebalo je zamijeniti slobodnim tržišnim gospodarstvom, a umjesto komunističkog "bratstva i jedinstva" trebalo je uvesti vrijednosti liberalnog društva i slobode koje su uživali građani Europske zajednice. Tuđman je vjerovao da bi članstvo u Europskoj zajednici jamčilo političku stabilnost i gospodarski prosperitet. Nadao se da će okončati demografsko slabljenje kojem je Hrvatska bila izložena za vrijeme komunizma, kao i da će vratiti u domovinu pripadnike hrvatskog iseljeničtva. Tražio je od Hrvata pomoć u oživljavanju hrvatskoga gospodarstva, kao i da potaknu demografsku obnovu, prihvaćajući tržišno gospodarstvo, povećani natalitet, ograničeno iseljavanje i prihvaćanje onih koji su napustili domovinu.¹³

Početne teškoće

Tuđman je 16. svibnja 1990. gostovao na Televiziji Zagreb, kako bi raspravljao o izazovima koji su stajali pred njegovom novoizabranom vladom. Naveo je da su rješavanje gospodarske krize i obnova parlamentarne demokracije ključni. Također je izrazio potporu gospodarskim reformama i spremnost da se sastane s vođama drugih jugoslavenskih republika kako bi se riješila politička kriza u državi. Obećao je da će poštovati "građanska i nacionalna prava" hrvatskih građana srpske nacionalnosti, a očekivao je da će vlasti u Srbiji poštovati prava Hrvata koji žive u toj republici. Tvrdio je da Jugoslavija može preživjeti isključivo ako se preustroji u konfederaciju, ali je također naveo da je Jugoslavija već ustrojena kao federacije suverenih republika, a u unutarnja pitanja republika ne mogu se miješati ni savezne vlasti ni Jugoslavenska narodna armija (JNA). Na pitanje o organiziranju HDZ-a u Bosni i Hercegovini, Tuđman je odgovorio da je prirodno da se bosansko-hercegovački Hrvati pridružuju stranci koja zastupa njihove interese. Tuđman je također primijetio da je jugoslavenska informativna agencija Tanjug u praćenju višestranačkih izbora u Hrvatskoj bila pristrana, pa je predložio osnivanje hrvatske informativne agencije.¹⁴

To su, ukratko, bili glavni problemi koje je Tuđman trebao riješiti kako bi stvorio održivu hrvatsku državu: položaj Srba u Hrvatskoj i Hrvata izvan

¹² Tuđman je Hrvatsku vidio kao i kao posrednika i kao predstražu zapadnog svijeta, a Bosnu i Hercegovinu kao graničnu zemlju. F. TUĐMAN, *Hrvatska riječ*, 291.-300., 309.-310.; ISTI, *Nationalism in Contemporary Europe*, East European Monographs, Boulder Co. 1981., 173.-176., 243.-244. I Ivo Banac je 1991. također gledao na Hrvate kao na "posrednike između Bosne i Europe". Ivo BANAC, *Protiv straha, članci, izjave i javni nastupi, 1987-1992.*, Zagreb 1992., 213.-214.

¹³ F. TUĐMAN, *S vjerom*, 87.-89.; Šime ĐODAN, *Hrvatsko pitanje, 1918-1990.*, Zagreb 1991. Vidjeti i rad Dražena Živića u: Zdenko RADELIĆ, Davor MARIJAN, Nikica BARIĆ, Albert BING, Dražen ŽIVIĆ, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Zagreb 2006., 420.-480.

¹⁴ FBIS, 16 May 1990; V. MEIER, n. dj., 132., 153.-154.; F. TUĐMAN, *S vjerom*, 79.-89.; L. SILBER, A. LITTLE, n. dj., 90.

Hrvatske, ustavna reforma jugoslavenske države i preustroj komunističkog sustava samoupravljanja u parlamentarnu demokraciju s tržišnim gospodarstvom, neutralizacija JNA i savezne vlade i stvaranje medija koji su naklonjeni Hrvatskoj i HDZ-u.¹⁵ Propustio je navesti nekoliko prepreka na koje će Hrvatska naići, zato jer one tada nisu bile očigledne, a najvažnije od njih bit će gospodarske štete i društveni poremećaji izazvani ratom, okupacijom, dolaskom stotina tisuća izbjeglica s dijelova hrvatskog teritorija koje su zauzeli Srba, kao i iz Bosne i Hercegovine. No zbog toga mu se može oprostiti, jer, da je u proljeće 1990. zbilja bio u stanju predvidjeti sve ove događaje, malo bi mu ljudi povjerovalo.

Konfederacija

Franjo Tuđman je 1981. tvrdio da je jugoslavenski Ustav iz 1974. definirao tu državu kao zajednicu “povijesnih” nacija koje zauzimaju određeno područje, što je zapravo značilo orijentaciju prema definiranju Jugoslavije kao konfederacije.¹⁶ Deset godina kasnije naveo je da međunarodna zajednica neće priznati Hrvatsku kao potpuno samostalnu državu. Zato je težio preustroju Jugoslavije u konfederaciju “suverenih republika”, kao prvi korak prema pridruživanju Europskoj zajednici “suverenih naroda”.¹⁷ U kolovozu 1990., u razdoblju kada je u Hrvatskoj već izbila srpska pobuna, Tuđman je za talijanske novine *Corriere della Sera* izjavio da je stara Jugoslavija umrla zajedno s Titom, ali Tuđman nije bio zabrinut jer je smatrao da Jugoslavija nije isto što i Libanon, nego je riječ o “Europi u malom”, odnosno državi s posebnim regijama i različitim narodima od kojih svaki ima svoje ciljeve. U Jugoslaviji nisu postojali međuvjerski sukobi, niti vanjska upletanja u njezino stanje, pa se Tuđman nadao da bi se ona mogla preustrojiti u konfederaciju po uzoru na Europsku zajednicu. Ali budući tijek događaja ovisio je o srpskim vođama, a većina njih slagala se

¹⁵ U travnju 1989. Tuđman je najvećim preprekama smatrao “dogmatske, birokratske i hegemonistički-unitarističke snage” koje se opiru reformi. U veljači 1990. naglašavao je potrebu reforme jednostranačkog sustava i uređivanja odnosa između jugoslavenskih konstitutivnih naroda, naglašavajući da jedino želi zaštititi Hrvate koji žive izvan Hrvatske. F. TUĐMAN, *Hrvatska riječ*, 51.-59, 62, 138.

¹⁶ Tuđman je hvalio jugoslavenski Ustav iz 1974. godine zbog njegovih “konfederalnih dijelova” koje su srbijanske vođe smatrale problematičnima. No, Tuđman je također vidio “duboki nesklad” između ustavnih načela i stvarnog stanja. F. TUĐMAN, *Hrvatska riječ*, 40.; F. TUĐMAN, *Nationalism*, 118.-134., 186.-187. Stjepan Mesić definirao je Jugoslaviju kao “konfederalnu zajednicu” čije su republike bile “države” s pravom na osamostaljenje. Svjedočenje Stjepana Mesića na Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju (dalje ICTY), 1. listopada 2002., 10532, 10640-10641. Sva svjedočenja na spomenutom sudu korištena u ovom radu nalaze se na: <http://www.un.org/icty>. Dalje će biti navedeno samo ime svjedoka i datum svjedočenja. Drugi su Sovjetski Savez i Jugoslaviju definirali kao “asimetrične, umjetne federacije utemeljene na jednoj dominantnoj naciji” i ustrojene na načelima teritorijalnosti nacija u sastavu federacije. Reneo LUKIĆ, Allen LYNCH, *Europe from the Balkans to the Urals, The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union*, Oxford University Press, 1996., 6.-9.

¹⁷ FBIS, 30 December 1990, preuzeto iz *Vjesnika* (Zagreb), 30. prosinca 1990.

s Miloševićem, uključujući i srbijansku “demokratsku opoziciju”. Zato je Tuđman smatrao mogućim da će se Jugoslavija raspasti, a zatim će svaka republika krenuti svojim samostalnim putem.¹⁸

Raspad Jugoslavije zbilja je bio izgledan, jer su srpske političke vođe, kao i vodstvo JNA pokazali svoju odbojnost prema reformama davno prije nego što je Tuđman došao na čelo Hrvatske.¹⁹ Tijekom 1989. Borisav Jović, Slobodan Milošević i Veljko Kadijević smatrali su da Njemačka i Sjedinjene Države žele uništiti Savez komunista, kako bi uništili Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju i uspostavili stanje koje bi odgovaralo tim državama. U prosincu 1989. smatrali su da su događaji u Sloveniji zapravo posljedica djelovanja stranih obavještajnih službi, “djelo specijalnog rata protiv socijalizma i komunizma”.²⁰ Tuđman očito nije imao prijatelja u Beogradu, ali je bio dobrodošao u Sloveniji. U prosincu 1990. on i slovenski predsjednik Milan Kučan iznijeli su prijedlog o preustroju Jugoslavije u konfederaciju.²¹ Kada je njihov prijedlog propao,²² hrvatski i slovenski vođe počeli su tražiti put prema osamostaljenju.²³ Tuđman se i dalje nadao da će ovo moći biti ostvareno mirnim putem, ali tijekom jeseni 1990. on i Martin Špegelj počeli su razmišljati o naoružavanju Hrvatske.²⁴ Kao i Stjepan Radić i Vladko Maček u prošlosti, i ovaj put Hrvati su potporu tražili u inozemstvu. Kako bi tu potporu i dobili trebali su umanjiti široku međunarodnu potporu održavanju nepromijenjenog stanja u Jugoslaviji, kao i prevladati negativnu sliku o Hrvatskoj koja je postojala na zapadu.

Kao primjer takvih Tuđmanovih napora može poslužiti govor koji je održao u Beču početkom 1991. U njemu je naveo da su pravo na nacionalno samoodređenje i međunarodne integracije komplementarni, a ne suprotstavljeni procesi. Zaključio je da uključivanje novih malih nezavisnih država u Europsku zajednicu neće dovesti do njezina slabljenja, nego će je ojačati. Ako je ovo bila novost za one koji su slušali njegov govor, za Tuđmana su to bile ideje koje je

¹⁸ F. TUĐMAN, *Hrvatska riječ*, 105.-107. Stjepan Mesić izjavio je da je Kadijević surađivao s Miloševićem jer je druge srpske vođe smatrao još “gorima”. Stjepan Mesić ICTY, 10557. Neki su smatrali Tuđmana i Kučana “umjerenim i razumnim” u usporedbi s Miloševićem. Vidjeti: V. P. GAGNO, Jr., “Yugoslavia: Prospects for Stability”, *Foreign Affairs* 70 (3) (Summer 1991), 6.

¹⁹ Nikica BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Zagreb 2005., 42.-58.; Davorin RUDOLF, *Rat koji nismo htjeli, Hrvatska 1991.*, Zagreb 1999., 323.-327.

²⁰ Borisav JOVIĆ, *Posljedni dani SFRJ, izvodi iz dnevnika*, Beograd 1995., 61.-63., 67., 74.-75., 85.-86., 105.-116. Neki autori također su smatrali Vatikan, Njemačku i Austriju odgovornima. Vidjeti: S. L. WOODWARD, n. dj., 13.-19., 139.-149, 153., 159.-160., 165.

²¹ FBIS, 17 May 1990, Ljubljana Domestic Service; Mario NOBILO, *Hrvatski feniks, diplomatski procesi iza zatvorenih vrata, 1990-1997.*, Zagreb 2000., 59.-60.; Slaven LETICA, *Obećana zemlja. Politički antimemoari*, Rijeka 1992., 163.-172.; Milan Kučan kasnije je naveo da su on i Tuđman težili “reorganizirati, preustrojiti” Jugoslaviju kao konfederalnu zajednicu, a nisu je željeli srušiti. Milan Kučan, ICTY, 20888-20889, 20923.

²² B. JOVIĆ, n. dj., 201.-208., 213.-218., 220., 227.-228.

²³ S. LETICA, n. dj., 175.-191.; *Economist*, 5 January 1991; R. LUKIĆ, A. LYNCH, n. dj., 168.; Zdravko TOMAC, *Predsjednik, protiv krivotvorina i zaborava*, Zagreb 2004., 66.-69.; Martin ŠPEGELJ, *Sjećanje vojnika*, Zagreb 2001., 131.-135.

²⁴ M. ŠPEGELJ, n. dj., 126.-149., 227.-239.

iznio puno prije, u svome djelu *Velike ideje i mali narodi*.²⁵ Tuđman je od onih koji su ga slušali tražio da ne odbacuju svaki nacionalizam kao šovinizam, kao i da ne dopuste da povijesna sjećanja utječu na njihovu percepciju trenutnih događaja. Jugoslavenskim narodima bilo je teško živjeti zajedno, rekao je Tuđman, ali ne zato jer među njima postoji mržnja, nego zato što su ih represivni režimi međusobno podijelili. Zato bi konfederacija suverenih republika po uzoru na Europsku zajednicu spriječila nove podjele, a Tuđman se nadao da bi takva konfederacija ubrzala ulazak Hrvatske u Europsku zajednicu.²⁶ Činjenica da je gotovo istovjetan govor ponovio više od godinu dana kasnije u Helsinkiju pokazuje da Tuđman nije bio previše uspješan kada je trebalo raspršiti strahove i sumnje svjetskih vođa.²⁷ No, činjenica da je početkom 1990-ih imao slično viđenje kao i 1981., kada je objavio *Nationalism in Contemporary Europe*, i 1969., kada je objavio *Velike ideje i mali narodi*, pokazuje da je hrvatski vođa imao konzistentan svjetonazor.

Bosna i Hercegovina

Tuđman je konfederaciju smatrao praktičnim rješenjem, na Sloveniju je gledao kao na važnog saveznika, ali je u geopolitičkom smislu smatrao Bosnu i Hercegovinu ključnom za Hrvatsku. Zato je želio proširiti utjecaj Zagreba na područja te republike koja su bila većinski ili u znatnoj mjeri naseljena Hrvatima – u zapadnoj Hercegovini koja je bila zaleđe Dalmacije, središnjoj Bosni, u kojoj se nalazio znatan dio jugoslavenske vojne industrije i bosanskoj Posavini, koja se oslanjala na bogatu Slavoniju. Tuđman je prihvaćao međurepubličke granice jer je to bilo u hrvatskom interesu, ali je smatrao da Bosna i Hercegovina neće preživjeti slom Jugoslavije jer će se, budući da je imala iste probleme kao i Jugoslavija, raspasti. Ako dođe do raspada Jugoslavije i Bosne i Hercegovine, Tuđman je namjeravao postaviti “pitanje hrvatskih povijesnih i prirodnih granica”, jer bi Bosna i Hercegovina pod srpskim nadzorom vojno ugrožavala Hrvatsku, a tamošnji Hrvati bili bi izloženi srpskoj “asimilaciji”.²⁸

U lipnju 1991. Tuđman i vođe HDZ-a usvojili su politiku koja je pretpostavljala da Srbi i Muslimani u Bosni i Hercegovini imaju inicijativu.²⁹ No, do

²⁵ F. TUĐMAN, *Hrvatska riječ*, 40.-49, 133.-134., 178., 282.; ISTI, *Velike ideje i mali narodi, Rasprave i ogledi*, Zagreb 1970. ISTI, *Nationalism*, 68.-69., 187.-188, 242.-244., 276.-277., 285., 291.

²⁶ FBIS, *Tanjug Domestic Service i Der Standard* (Vienna), 29–30 January 1991.

²⁷ Za Tuđmanov govor na plenarnoj sjednici Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji održanoj 9. srpnja 1992. vidjeti: Miroslav TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini, Dokumenti 1991.-1995.*, Zagreb 2005., 199.-202.

²⁸ F. TUĐMAN, *Hrvatska riječ*, 61.-63., 82.-83., 95.-96., 187., 239., također FBIS, 10 May 1990. Stjepan Mesić (ICTY, 2. listopada 2002, 10546) kasnije je naveo da je konfederacija bila način da Hrvatska izbjegne sudbinu Kosova, Vojvodine i Crne Gore. Hrvoje Šarinić (ICTY, 31301-31302) kasnije je naveo da je Tuđman smatrao da će “izbjeci strahote rata i raspada Jugoslavije”.

²⁹ U prosincu 1991. Stjepan Kljuić je izjavio: “Ideja od 13. lipnja (kojom je trebalo vođe SDA i SDS-a natjerati da podrže preustroj Bosne i Hercegovine u konfederaciju) je bila moja ideja”.

tog trenutka već su kružile glasine da Tuđman namjerava podijeliti susjednu republiku, a ovo se pokazalo glavnim preprekom za konsolidaciju nezavisne Hrvatske. Tuđman je priznavao da su on i Milošević raspravljali o Bosni i Hercegovini. Tuđman je rekao srpskom vođi da Hrvatska ne može prihvatiti da ta republika bude pod srpskom dominacijom, jer bi to ugrožavalo Dalmaciju. Zato je kao rješenje nudio da se Bosna i Hercegovina preustroji u konfederaciju triju konstitutivnih naroda.³⁰ Čini se da ovo ima smisla jer je konfederacija bila stara ideja Tuđmana i drugih hrvatskih vođa, uključujući Radića i Mačeka. Tuđman je zadržao mentalne navike povjesničara, te je bio sklon raspravljati o trenutnim događajima nalazeći povijesne paralele, ali je upravo zato jer je bio povjesničar i bio spreman provesti svoju politiku pregovorima i kompromisnim rješenjima, izbjegavajući korištenje sile.³¹

Činjenica da nikada nije našao primjereno rješenje za problem Bosne i Hercegovine u znatnoj je mjeri bila posljedica pat-pozicije koja je bila izazvana muslimanskom i srpskom nepopustljivošću. Predstavnici ovih naroda su, za razliku od Hrvata, odbijali svako rješenje osim svoga vlastitoga.³²

Prepreke na koje je Tuđman nailazio u sklopu Jugoslavije

Prepreka koju je Hrvatska morala preskočiti u tadašnjoj Jugoslaviji uključivala je zagovornike onoga što je James Gow nazivao “srpski projekt”, a oni su bili utjelovljeni u srbijanskom predsjedniku Slobodanu Miloševiću i Borisavu Joviću, srbijanskom predstavniku u Predsjedništvu Jugoslavije.³³ Hrvatska je stajala nasuprot neprijateljskoj srbijanskoj vlasti koja je raspolagala sredstvima saveznih vlasti, a imala je i potporu JNA. U tom smislu sukob u Hrvatskoj nije bio “međuetnički”.³⁴ Naprotiv, bio je to međudržavni sukob između hrvatskih vlasti koje su željele očuvati svoj suverenitet i teritorijalni integritet i

Stenogrami o podjeli Bosne, Knjiga prva, 119. O pravima Hrvata izvan Hrvatske i o hrvatskim “povijesnim i prirodnim granicama” također vidjeti: Josip MANOLIĆ, *Intervjui i javni nastupi, 1989–1995.*, Zagreb 1995., 27., 33.-36., 84.

³⁰ F. TUĐMAN, *Hrvatska riječ*, 324.-325. Također vidjeti: Mate GRANIĆ, *Vanjski poslovi, Iza kulisa politike*, Zagreb 2005., 93.-94. i *Stenogrami o podjeli Bosne*, Knjiga prva, 75.-128.

³¹ James J. SADKOVICH, “Franjo Tuđman: An Intellectual in Politics” u: Sabrina RAMET, Konrad CLEWING, Reneo LUKIĆ (ur.), *Croatia since Independence, War, Politics, Society, Foreign Realities*, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München 2007.

³² Npr. vidjeti: B. G. RAMCHARAN (ur.), *The International Conference on the Former Yugoslavia, Official Papers*, Kluwer Law International, The Hague 1997.), II, 722.

³³ James GOW, *The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes*, McGill-Queens University Press, Montreal 2003., 8.-11. Gow odvaja Miloševićev “projekt” od “srpskog pitanja” (uključivanja svih Srba u jednu srpsku državu) koju smatra “legitimnom”.

³⁴ Za iluziju da ratuju Srbi, ali ne ratuje Srbija vidjeti: Davor MARIJAN, *Bitka za Vukovar*, Zagreb 2004., 138. Neki smatraju da se hrvatski postupci “mogu razumjeti isključivo u kontekstu srbijanske strategije” izazivanja međunacionalnog sukoba. V. P. GAGNO, Jr., “Ethnic Nationalism and International Conflict: The Case of Serbia”, *International Security*, 19 (Winter 1994), 130.-166.

srbijskih vlasti koje su koristile Srbe u Hrvatskoj kako bi potkopali Hrvatsku i zauzeli dijelove njezina teritorija.³⁵ Zagovornike “Velike Srbije” svojom su nesmotrenošću podržavali oni koji su željeli očuvati Jugoslaviju, poput predsjednika savezne vlade Ante Markovića, čije su gospodarske reforme puno više povećavale nego što su rješavale gospodarske probleme Jugoslavije. Markovićev nedostatak političke oštroumnosti odgovarao je zagovornicima “srpskog projekta”, koji su za svoje ciljeve željeli upotrijebiti Predsjedništvo Jugoslavije, JNA i Srbe izvan Srbije. Marković je kasnije izjavljivao da ne snosi odgovornost za događaje iz 1991., a odgovornost za njih prebacivao je na Tuđmana, Miloševića, hrvatske nacionaliste, srpske vođe i JNA. Ali Markovićevi postupci u lipnju 1991. navodili su Tuđmana na zaključak da on snosi barem djelomičnu odgovornost za napad JNA na Sloveniju.³⁶

Alija Izetbegović i Kiro Gligorov također su predstavljali prepreku, jer početkom 1991. nisu podržali Tuđmana i Kučana, kada bi solidarnost vođa ovih četiriju republika možda mogla uvjeriti srpsku stranu i JNA da preispitaju svoju politiku, a ovakav zajednički istup posve sigurno izmijenio bi i percepciju koju je o stanju u Jugoslaviji imala međunarodna zajednica. Izetbegović i Gligorov u lipnju 1991. predložili su preustroj Jugoslavije u asimetričnu konfederaciju. Ovaj prijedlog stigao je prekasno, Tuđman ga je kritizirao, a srpske vođe su ga odbile. Pet dana kasnije podjednako neuspješan bio je pokušaj Tuđmana i Miloševića da uvjere Izetbegovića kako bi promjena granica Bosne i Hercegovine razriješila krizu.³⁷ Kasnije je Izetbegović ovu dvojicu sugovornika optuživao za urotu čiji je cilj bio podjela njegove zemlje,³⁸ a Tuđman je kritizirao Izetbegovića zbog njegova okolišanja i nepouzdanosti.³⁹ Tuđman je također okrivljavao muslimanske ekstremiste za hrvatsko-muslimanski sukob tijekom 1993., naglašavajući da se Hrvatska uključila u bosansko-hercegovačku krizu jer su tamošnji Hrvati bili napadnuti, a “budućnost hrvatske države” ovisila je o uspostavi “stabilnog poretka” na Balkanu. Kako je prethodno navedeno,

³⁵ N. BARIĆ, n. dj., 37.-166.; FBIS, Tanjug, 8 July 1991. B. Jović je 18 svibnja 1989. zabilježio da “Srbija smatra Jugoslaviju svojom državom”, a 14. veljače 1991. da pravo na odcjepljenje imaju “isključivo jugoslavenski narodi”. B. JOVIĆ, n. dj., 10., 270.-272.

³⁶ FBIS, Zagreb Radio Croatia Network, 1 July 1991; V. MEIER, n. dj., 178.; Milan Kučan, ICTY, 21. svibnja 2003, 20895; Ante Marković, ICTY, 23. listopada 2003, 28054, 28086-28097, 15. siječnja 2004, 30830.-30854.

³⁷ Ovo ovome je Tuđman 11. lipnja 1991. u Splitu raspravljao s Izetbegovićem i Miloševićem. *Stenogrami o podjeli Bosne*, Knjiga prva, 25.-26.; B. JOVIĆ, n. dj., 338.; V. MEIER, n. dj. 174.

³⁸ Vidjeti: Ivo LUČIĆ, “Karadorđevo: politički mit ili dogovor?”, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, 2003., 7.-36.; Miroslav TUĐMAN, *Vrijeme krivokletnika*, Zagreb 2006., 158.-190.

³⁹ F. TUĐMAN, *Hrvatska riječ*, 193., 232., 274.-275. Za objašnjenje zašto Tuđman i njegovi suradnici nisu vjerovali Muslimanima vidjeti: *Stenogrami o podjeli Bosne*, Knjiga prva, 337.-341, 533.-541. i Hrvoje ŠARINIĆ, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem*, Zagreb 1999., 53.-55. Drugi smatraju da je rat oblikovao Tuđmanovo mišljenje o Muslimanima. Vidjeti: M. NOBILO, n. dj., 539.; Nenad IVANKOVIĆ, *Predsjedniče, što je ostalo?*, Zagreb 2000., 48.-49., 70.-74. Za razmišljanja Vesne Ožbolt, Hrvoja Šarinića i Mate Granića vidjeti: Ivica RAĐOŠ, *Tuđman izbliza*, 94.-107., 113.

Tuđmanovo rješenje bilo je preustroj Bosne i Hercegovine u konfederaciju. Ovo rješenje muslimanske vođe stalno su odbijale, ali su upravo takvo rješenje redovito predlagali predstavnici međunarodne zajednice.⁴⁰

I držanje Slovenije za Tuđmana je bio problem. Iako Milošević u travnju 1991., kada je Slovencima ponudio da napuste Jugoslaviju, nije uspio razdvojiti Ljubljanju i Zagreb, slovenska trka prema osamostaljenju otežala je suradnju sa Zagrebom i Hrvatskoj stvorila "vrlo ozbiljne probleme". Tuđman je 15. lipnja 1991. rekao Kućanu da Hrvatska nije spremna za proglašenje samostalnosti, a svoj oprez ponovio je i tjedan dana kasnije.⁴¹ No, poput Sarajeva i Skoplja, tako je i Ljubljana provodila svoje interese i proglasila nezavisnost prije nego što je Zagreb bio u potpunosti spreman učiniti to isto. Iako su Martin Špegelj i drugi smatrali da je Tuđman trebao pomoći Sloveniji kada ju je u lipnju 1991. napala JNA, u tome su Tuđmana sprečavala dva čimbenika – Hrvatska nije imala snaga kojima bi se suprotstavila JNA, a Tuđman se brinuo da bi hrvatsko djelovanje bilo protumačeno agresivnim.⁴² Tako su Ljubljana, Skoplje i Sarajevo, poput Beograda, uvelike ograničavali Tuđmanove mogućnosti i utjecali na njegovo djelovanje.

Srpska pobuna

Ako su stajališta vođa drugih jugoslavenskih republika otežavala položaj Hrvatske, izravna i neizravna potpora koju su Beograd i JNA pružali srpskoj pobuni u Hrvatskoj pokazali su se gotovo fatalnima za Hrvatsku.⁴³ Strani promatrači općenito su uzimali u obzir srpske tvrdnje da su Tuđmanove "zapaljive nacionalističke izjave" i "čistke" Srba u policiji i upravi izazvale srpsku pobunu.⁴⁴ No, iako je bilo pojedinačnih slučajeva diskriminacije i zastrašivanja Srba, ovo nije bila službena politika hrvatskih vlasti. Srbi su napuštali svoje poslove i odlazili s područja pod nadzorom hrvatskih vlasti zbog različitih razloga. Neki Srbi su stradali, ali Srbi nisu bili ugroženi kao skupina.⁴⁵ Tuđman je osobno pokušavao primiriti srpske strahove, umirujući ih i nudeći pregovore

⁴⁰ *Hrvatski vojnik* (Zagreb), 13. kolovoza 1993.

⁴¹ V. MEIER, n. dj., 176.-178.; *Stenogrami o podjeli Bosne*, Knjiga prva, 28.-30.; Milan Kućan, ICTY, 21. svibnja 2003., 20893-20895.

⁴² Vidjeti rad Davora Marijana u: Z. RADELIĆ, D. MARIJAN, N. BARIĆ, A. BING, D. ŽIVIĆ, n. dj., 107.-124. Zdravko Tomac smatra da je Tuđman bio u pravu s političke točke gledišta, a Špegelj s vojne točke gledišta. Z. TOMAC, n. dj., 82.-83.

⁴³ Tuđman je zaključivao da je Beograd organizirao pobunu. F. TUĐMAN, *Hrvatska riječ*, 109.-111., 115. Ovo dokazuju i kasnija istraživanja. Vidjeti: N. BARIĆ, n. dj., 67., 72.-77.

⁴⁴ J. GOW, n. dj., 8.-11., 31., 40.-44.; L. SILBER, A. LITTLE, n. dj., 89.; Helsinki Watch, *War Crimes in Bosnia-Herzegovina*, New York 1992, I, 265.-267., 336.-339.

⁴⁵ Neki izvori navode da su mnogi Srbi nakon 1989. izgubili visoke položaje koje su do tada držali u nesrazmjerno velikom broju. United States Commission on Security and Cooperation in Europe, *Minority Rights. Problems, Parameters, and patterns in the CSCE Context*, Washington, D.C., bez godine izdanja, ali objavljeno 1991., 131.

srpskim vođama. I Stjepan Mesić odbijao je tvrdnje da su hrvatske vlasti stvorile atmosferu straha, kriveći za pobunu “emisare” iz Srbije.⁴⁶ Većina sklopljenih brakova u Jugoslaviji bila je između pripadnika istog naroda, što pokazuje da je jugoslavensko društvo prije 1989. bilo relativno podijeljeno,⁴⁷ ali se čini da su Hrvati bili jugoslavenska nacija koja je imala najviše tolerancije.⁴⁸ U tom smislu hrvatska nesnošljivost prema Srbima i njihova diskriminacija nisu bili glavni čimbenici zbog kojih je pokrenuta srpska pobuna, koja se pripremala puno prije nego što je Tuđman preuzeo vlast.⁴⁹ Poput komunističkog režima, tako su i srpski nacionalisti poistovjećivali svaki oblik hrvatskog nacionalizma s “ustaštvom”, a srpski napadi kako na Tuđmana, tako i na Ivicu Račana, pokazuju da bi Srbi odbili bilo kakvu hrvatsku vlast smatrajući je “ustaškom”. Stoga se ne čini uvjerljivim da bi i hrvatska vlast koja bi pokazala “veću osjetljivost i fleksibilnost” mogla izbjeći rat.⁵⁰ Kako je jedan znanstvenik šaljivo primijetio, sve da je Tuđman bio svetac, napadi na njega bi se nastavili.⁵¹

Vojne snage

Za suzbijanje pobune državi je potrebna ne samo policija, nego i profesionalna vojska, a Tuđman je imao problema u stvaranju obje ove institucije. Hrvatska policija bila je nerazmjerno popunjena Srbima, a srpsku pobunu započeli su upravo policajci srpske nacionalnosti u Kninu. Tuđman se brinuo da će kninski Srbi u sukob uvući JNA, kao što su Srbi na Kosovu učinili godinu dana prije.⁵² JNA je već krajem 1980-ih redefinirala svoju zadaću. Ta zadaća više nije bila samo obrana Jugoslavije od napada izvana, nego i sprečavanje onih snaga u zemlji za koje je Armija smatrala da rade na njezinu rušenju.⁵³ U svibnju 1990., dva tjedna prije nego što je Tuđman preuzeo vlast, JNA je razo-

⁴⁶ Stjepan Mesić, ICTY, 2. i 3. listopada 2002., 10648-10649, 10669-10671, 10695, 10699, 10741-10746; F. TUĐMAN, *Hrvatska riječ*, 51.-59, 74.-80., 83.; FBIS, 10 May 1990.

⁴⁷ Nikolai BOTEV, “Where East Meets West: Ethnic Inter-marriage in the Former Yugoslavia, 1962–1989”, *American Sociological Review* 59, 1994., 461.-480.

⁴⁸ Randy HODSON, Duško SEKULIĆ, Garth MASSEY, “National Tolerance in the Former Yugoslavia”, *American Journal of Sociology*, 99 (May, 1994) 6, 1534.-1558.

⁴⁹ Neki zaključuju da je srpska pobuna u Hrvatskoj izbila zbog držanja saveznih vlasti i spletki srbijanskih vlasti, a ne zbog prosvjeda Srba u Hrvatskoj zbog “ustaških” simbola ili zato što su Srbi u Hrvatskoj otpušteni s posla. R. LUKIĆ, A. LYNCH, n. dj., 178., 182., 193., 195.

⁵⁰ Ian KEARNS, “Croatian Politics: The New Authoritarianism”, *Political Quarterly* (January-March 1996), 67 (1) 2. Također vidjeti: Z. TOMAC, n. dj., 39.-43.

⁵¹ I. BANAC, n. dj., 144.-145.

⁵² F. TUĐMAN, *Hrvatska riječ*, 106.-107.; U.S. Commission on Security and Cooperation in Europe, *Report on the April and May 1990 Elections in the Yugoslav Republics of Slovenia and Croatia*, May 31, 1990.

⁵³ Za Kadijevićevu namjeru da se suprotstavi “američkoj” demokratizaciji vidjeti: B. JOVIĆ, 139.-143., 144.-147. Također vidjeti: Branka MAGAŠ, *The Destruction of Yugoslavia, Tracking the Break-up 1980-92*. Verso, New York 1993., 272.-276.; Davor Lošo DOMAZET, *Hrvatska i veliko ratište, međunarodne igre na prostoru zvanom bivša Jugoslavija*, Zagreb 2002. Vidjeti izjavu Martina Špegelja u Branka MAGAŠ, Ivo ŽANIĆ, *The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina, 1991-1995*, Frank Cass, London 2001., 14.-23.

ružala Teritorijalnu obranu u Hrvatskoj. Na Tuđmanove prosvjede zbog ovoga Jović je odgovorio zaprijetivši uvođenjem ratnog stanja.⁵⁴ U siječnju 1991. JNA je razmatrala mogućnost vojnog udara, a do ožujka iste godine njezina potpora srpskim pobunjenicima u Hrvatskoj bila je očigledna. Budući da nije imao na raspolaganju vlastitu vojsku, a zabrinut da Milošević priprema uvesti "osobnu diktaturu", Tuđmanu je preostalo izjavljivati da se Hrvatska ima pravo naoružati, a Hrvati imaju pravo suprotstaviti se svim prijetnjama, uključujući onu "centralističke hegemonije".⁵⁵ Budući da se nije mogao suprotstaviti JNA, naglašavao je potrebu pregovora i stvaranja "zajednice suverenih republika". Apelirao je na Srbe u Hrvatskoj da ne "stvaraju nepremostivi razdor" između njih i Hrvata.⁵⁶

Tuđman je shvaćao da bi stvaranjem vojske mogao isprovocirati JNA, a u međunarodnoj zajednici mogao bi pojačati dojam da želi stvoriti ono što je američki veleposlanik u Jugoslaviji Warren Zimmermann smatrao državom u kojoj se preveliki naglasak daje službama sigurnosti.⁵⁷ Jedno rješenje bilo je ustrojiti specijalne postrojbe policije, a drugi izbor bio je ustrojavanje Zbora narodne garde (ZNG), koji je bio više od policije, a manje od vojske. Glavna zadaća ZNG-a bila je obrana gradskih središta i komunikacija. Popunjavanje ZNG-a ljudstvom koje je bilo pouzdano i dobro uvježbano predstavljalo je zahtjevan zadatak, a još je teže bilo osigurati naoružanje za ove postrojbe. ZNG je osnovan u zadnji tren u svibnju 1991., a još u listopadu imao je teškoća u opremanju svojih postrojbi. Logistička potpora bila je u rukama civilnih vlasti i većina brigada ZNG-a bile su obrambene postrojbe sa slabom pokretljivošću. Analitičari američke obavještajne službe CIA-e smatrali su da ZNG ima viši borbeni moral, bolju organizaciju i bolje zapovjednike od JNA, ali u rujnu 1991. ZNG je imao samo četiri operativne brigade. Mjesec dana kasnije novoustrojena Hrvatska vojska raspolagala je sa samo 36.000 ljudi raspoređenih u 24 brigade. Do siječnja 1992. ovaj broj se popeo na 230.000 vojnika u 65 brigada, ali je samo pet brigada bilo sposobno djelovati izvan općine u kojoj je ustrojena.⁵⁸

Posljedica ovakvog stanja bila je pat pozicija u koju su došle sukobljene strane. Takvo stanje kodificirano je mirovnim planom Cyrusa Vancea u siječ-

⁵⁴ FBIS, 17 May 1990, Zagreb Domestic Service; B. JOVIĆ, n. dj., 145.-146., 153.-154.; V. MEIER, n. dj., 149.-150.; ICTY, 21. svibnja 2003., 20876.

⁵⁵ Željko KRUŠELJ, *Franjo Tuđman*, 44.-45.; U.S. CSCE, Report, March 22-28, 1991; Milan Kučan, ICTY, 21. svibanj 2003., 20949-20952, 20987.

⁵⁶ FBIS, *Tanjug*, March 14 and 16, 1991.

⁵⁷ Warren ZIMMERMANN, *Origins of a Catastrophe, Yugoslavia and its Destroyers, America's Last Ambassador Tells What Happened and Why*, Time Books/Random House, London 1996., 132., 151., 154. Neki hrvatski dužnosnici navode da je hrvatska vlast pokušavala premostiti pobunu "bez sukoba, bez krvoprolića, bez žrtava". Josip MANOLIĆ, n. dj., 42.-44.

⁵⁸ D. MARIJAN, *Bitka za Vukovar*, 19.-25., 31., 100., 115., 306.-308.; United States Central Intelligence Agency, *Balkan Battlegrounds: A Military History of the Yugoslav Conflict, 1990-1995*, Office of Russian and Eurasian Analysis, Washington, D.C., October 2003), II, 35.-38, 57., 84.-85, 112., 116.-124. Također vidjeti izjavu generala Tusa u: B. MAGAŠ, I. ŽANIĆ, n. dj., 50.

nju 1992. Ovaj plan zapravo je stavio pod zaštitu Ujedinjenih naroda područja koja su Srbi zauzeli tijekom 1991. Nesposobnost snaga UN-a da provedu Vanceov plan, kao i stalne prijetnje međunarodnim sankcijama ako Hrvatska pokuša jednostrano izmijeniti postojeće stanje, onemogućili su, sve do proljeća 1995., Tuđmana da djeluje. Tijekom tog razdoblja Tuđman je želio definirati srpske "pobunjenike" kao "političko", a ne "diplomatsko" pitanje. Ovo je bilo iznimno važno jer je razlika između pobune i revolucije predstavljala razliku između nereda u jednoj državi, koje država rješava policijskom akcijom, i građanskog rata koji predstavlja diplomatski problem koji se rješava vojnim sukobom i sudjelovanjem međunarodne zajednice.⁵⁹ U skladu s ovime Tuđman je dosljedno odbijao priznati da područja pod nadzorom srpskih snaga imaju značajke suverene države, jer bi to značilo priznati da je srpska pobuna bila legitimna, a područja pod njihovim nadzorom srpska, a ne hrvatska. Zato je Tuđman bio nezadovoljan američkim veleposlanikom u Hrvatskoj Peterom Galbraithom, koji je tijekom 1994. i 1995. zahtijevao od hrvatskog predsjednika da prihvati Plan Z-4, koji je područjima koja su držali Srbi davao attribute državnosti.⁶⁰ Iako je brojno stanje Hrvatske vojske između 1992. i 1994. bilo manje, ona je postala djelotvorna, dobro naoružana i dijelom profesionalna snaga. Ipak je Tuđman mogao poduzimati samo ograničene vojne akcije, jer je Hrvatska morala u obzir uzeti prijetnje međunarodnim sankcijama.⁶¹ Tek nakon okončanja hrvatsko-muslimanskog sukoba Hrvati su mogli početi sa značajnijim ofenzivnim djelovanjima protiv Srba, te su krajem 1994. preuzeli nadzor nad Kupresom, a zatim krenuli u napredovanje duž Dinare, a početkom svibnja 1995. hrvatske postrojbe oslobodile su zapadnu Slavoniju.

Međunarodne prepreke

Međunarodni čimbenici su tijekom 1990. i 1991. igrali važnu ulogu u jugoslavenskoj krizi i raspadu te države. Milan Kučan smatra da oni snose znatan dio odgovornosti za tijek događaja u tom razdoblju.⁶² Zapadne vođe bile su odlučne spriječiti raspad Jugoslavije, smatrajući da bi njezin nestanak mogao biti uvod u raspad Sovjetskog Saveza, što su željeli spriječiti.⁶³ Zato su podržavali Antu Markovića, pokušavali ignorirati Tuđmana i Kučana i željeli primi-

⁵⁹ T. David MASON, Patrick J. FETT, "How Civil Wars End. A rational Choice Approach", *The Journal of Conflict Resolution* (December 1996) 40(4), 523.-545.

⁶⁰ H. ŠARINIĆ, n. dj., 159.-160.

⁶¹ Za diplomatsku pozadinu vidjeti: M. NOBILO, n. dj.

⁶² Kasnije je Kučan primijetio da je samo Hrvatska podržavala Sloveniju i kritizirala Bakera i Zimmermanna. Milan Kučan, ICTY, 21. svibnja 2003., 20903, 20911-20912. Neki smatraju da je strana potpora Beogradu neizravno izazvala nasilni raspad Jugoslavije. Danica FINK-HAFNER, "The Disintegration of Yugoslavia", *Canadian Slavonic Papers* (1995), 37(3), 354. Drugi brane Bakera i okrivljuju Austriju za "stoljetno neprijateljstvom prema Srbiji". Vidjeti: S. L. WOODWARD, n. dj., 161.-162.

⁶³ *The Economist*, 25 May 1991.

riti Slobodana Miloševića i Momira Bulatovića.⁶⁴ Napadi srpskih paravojnih postrojbi na Hrvatsku, uključujući i one koje su stigle iz Srbije, tumačene su u međunarodnoj zajednici kao razumljiva reakcija hrvatskih Srba na Tuđmanov nacionalistički režim.⁶⁵ I dok su Ujedinjeni narodi i Konferencija o europskoj sigurnosti i suradnji (KESS) pokušali spriječiti širenje sukoba, organizacije za ljudska prava usvojile su jednaki pristup prema svim sukobljenim stranama, što je zapravo ublažilo kritiku postupaka JNA i Beograda.⁶⁶ Gojko Šušak u privatnim se razgovorima žalio da su Hrvati krivi po definiciji, dok su diplomati javno predlagali rješenja koja bi u stvarnosti dovela do okončanja sukoba u kojem bi bila priznata srpska teritorijalna osvajanja.⁶⁷

Čini se i da su postupci Europske zajednice, Sjedinjenih Država i Ujedinjenih naroda također išli u korist Srbima, npr. međunarodna potpora premještanju JNA iz Slovenije i Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu,⁶⁸ kao i nametanje međunarodnog embarga na uvoz oružja za sve republike bivše Jugoslavije.⁶⁹ Tuđmanov pokušaj da u proljeće 1991. dobije potporu američkog predsjednika Georgea Busha potaknuo je Borisava Jovića da ga optuži za veleizdaju. Ovo je izazvalo uzbunu u Washingtonu pa je američka potpora Beogradu oživjela.⁷⁰ U srpnju 1991. Tuđman je tražio od Konferencije za sigurnost i suradnju u Europi intervenciju kojom bi bio riješen "problem srbijanskog terorizma na hrvatskom teritoriju".⁷¹ No, Europska zajednica samo je uputila diplomate kako bi odgodili proglašenje hrvatske samostalnosti i promatrače koji su mogli

⁶⁴ Neki navode da je Marković imao "blagoslov" Međunarodnoga monetarnog fonda. Vidjeti: V. P. GAGNO, "Yugoslavia: Prospects for Stability", 8. Drugi citiraju Jacquesa Delorsa koji je izjavio da je Europska zajednica "od samog početka" željela održati Jugoslaviju. B. JOVIĆ, n. dj., 328.-337.

⁶⁵ James J. SADKOVICH, *The U.S. Media and Yugoslavia, 1991-1995*, Greenwood, Westport CT, 1998.

⁶⁶ Npr. vidjeti pismo Helsinki Watcha upućeno 13. veljače 1992. Franji Tuđmanu i pismo iste organizacije upućeno 21. siječnja 1992. Slobodanu Miloševiću i generalu Blagoju Adžiću.

⁶⁷ Za Šuškovu izjavu vidjeti: *Stenogrami o podjeli Bosne*, Prva knjiga, 297. Za međunarodne mirovne prijedloge vidjeti: B. G. RAMCHARAN, n. dj., knjiga I., II. i III.

⁶⁸ Stjepan Mesić, ICTY, 1. listopada 2002., 10549, 10554; Ante Marković, ICTY, 23. listopada 2003., 28056-28057; Milan Kučan, ICTY, 21. svibnja 2003., 20896.

⁶⁹ Embargo na uvoz oružja Ujedinjenih naroda proglašen je 25. rujna 1991. Rezolucijom 713 Vijeća sigurnosti, ubrzo nakon što je takav embargo uvela Konferencija o sigurnosti i suradnju u Europi. Neki smatraju da je taj embargo bio "zeleno svjetlo" za napade JNA. Vidjeti: Davor MARIJAN, "Expert Opinion: On the War Connections of Croatia and Bosnia and Herzegovina (1991-1995)", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, 2004., 249.-289. Hersch Lauterpacht proglašio ga je nevažećim, jer nije imao podjednaki učinak na sve strane na koje je primijenjen. International Court of Justice, *Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders. Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of Genocide (Bosnia-Herzegovina vs. Serbia-Montenegro)*, The Hague, 13 September 1993, 431.-445.

⁷⁰ FBIS, *Zagreb Domestic Service*, 1 March 1991.

⁷¹ Vidjeti: FBIS, 2 July 1991 gdje se nalaze Tuđmanove izjave za *Bild* (Hamburg) i *Der Standard* (Beč).

samo promatrati krvoproliće.⁷² Hans Van der Broek izjavio je da će Europska zajednica poštovati Helsinški završni akt, ali i da će prihvatiti dogovornu promjenu granica što se činilo kao prešutna potpora Europe srpskim pretenzijama prema hrvatskom teritoriju i podjeli Bosne i Hercegovine.⁷³

I dok su Europska zajednica, Konferencija o sigurnosti i suradnji u Europi (kasnije Organizacija za sigurnost i suradnju u Europi), Ujedinjeni narodi i Sjedinjene Države bili glavni međunarodni čimbenici, njih su okruživali i drugi samostalni čimbenici, među kojima su bile nevladine organizacije, različiti stručnjaci i mediji. Pripadnici ovih skupina oblikovali su javno mnijenje, utjecali su na političke odluke i imale sklonost podržavati Jugoslaviju, Srbiju ili i jedno i drugo. Oni su također utjecali na Tuđmanove odluke. Npr. general Anton Tus smatra da je Tuđman odlagao blokadu vojarni JNA zbog pritiska međunarodne zajednice da ne intenzivira sukob.⁷⁴ No, međunarodno mišljenje bilo je također pod utjecajem moćnoga srpskog lobija i negativne slike Hrvatske, Tuđmana i HDZ-a izvan Hrvatske.⁷⁵ Stoga se može zaključiti da je Hrvatska u međunarodnoj zajednici imala malo prijatelja, a čak je i Njemačka, koja je optužena da pomaže raspadu Jugoslavije, zagovarala zajednički europski pristup krizi tijekom većeg dijela 1991.⁷⁶ Tek je bombardiranje Dubrovnika krajem 1991. pokazalo slabost argumenata onih koji su opravdavali napade Srba i JNA u Hrvatskoj. Europsko mnijenje počelo se približavati stajalištima Zagreba, ali je Njemačka ipak priznala Hrvatsku tek kada su se sve ostale članice Europske zajednice s time složile.⁷⁷ Ali snage Ujedinjenih naroda nisu provele Vanceov mirovni plan iz siječnja 1991., pa su Srbi imali vremena učvrstiti svoj nadzor nad područjima koja su zauzeli 1991. Mirovna konferencija koja je počela zasjedati u Londonu u kolovozu 1992. pokazala se podjednako neuspješnom za završetak rata u Hrvatskoj, kao što je i Cutilheirov plan bio

⁷² FBIS, Tanjug, 8, 9 July 1991. I neki drugi smatraju da je Brijunski sporazum dao Beogradu vremena da se pripremi za "pravi rat" u Hrvatskoj. Vidjeti: Mark ALMOND, *Europe's Backyard War, The War in the Balkans*, Mandarin, Toronto 1994., 219.-223., 236.

⁷³ Marijan GUBIĆ, *The European Community and the Former Yugoslavia: Europe as a Great Responsible?*, Monash University, Masters Thesis, June 1994, 26.-27.

⁷⁴ Za Tusovo mišljenje vidjeti: B. MAGAŠ, I. ŽANIĆ, n. dj., 50.

⁷⁵ Ivo Banac primijetio je da hrvatski emigranti nisu stvorili institucije i organizacije potrebne za promicanje Hrvatske u Sjedinjenim Državama. I. BANAC, n. dj., 233. Također vidjeti: Brad K. BLITZ, "Serbia's War Lobby: Diaspora Groups and Western Elites", Stipe G. MEŠTROVIĆ, Thomas CUSHMAN (ur.), *This Time We Knew, Western Responses to Genocide in Bosnia*, UP New York 1996.

⁷⁶ Fitzroy Maclean je u rujnu 1991. poručio predstavnicima Srbije da Britanci traže potporu Francuske kako bi zajedno zaustavili Nijemce, koji bi "zaustavili Hrvate". B. JOVIĆ, n. dj., 383.-385.

⁷⁷ Sabrina P. RAMET, Letty COFFIN, "German Foreign Policy Toward the Yugoslav Successor States, 1991-1999", *Problems of Post-Communism* (January/February 2001), 48.-50. Neki smatraju da se stajalište Njemačke počelo mijenjati tek nakon rata u Sloveniji, a da je James Baker onemogućio napore Aloisa Mocka da se izbjegne rat. R. LUKIĆ, A. LYNCH, n. dj., 269.

neuspješan u izbjegavanju rata u Bosni i Hercegovini.⁷⁸ Tek od 1994., kada su Sjedinjene Države odlučile podržati Zagreb, Tuđman je dobio neke moćne prijatelje u međunarodnoj zajednici. Čak kada je Hrvatska imala američku potporu, američki veleposlanik u Zagreb zalagao se 1995. za mirovne inicijative koje bi dovele do stvaranja srpske države u sklopu Hrvatske.⁷⁹

Zaključci

Iako je Franjo Tuđman bio ključan za stvaranje hrvatske države, odnosno bio je ono što bi Sidney Hook nazvao osobom koja stvara događaje, on nije bio mitska osoba.⁸⁰ Tuđman je na sebe gledao kao na vođu malog naroda kojemu su potrebni saveznici.⁸¹ Zato je želio suradnju s međunarodnom zajednicom, izbjegavajući jednostrane poteze, umjesto sukoba sa Srbima i Muslimanima rađe je pregovarao, vodio je elastičnu politiku, umjesto provođenja krutog ideološkog programa.

Tijekom 1990-ih Hrvati su se suočavali s uobičajenim problemima tranzicije 1990-ih, uključujući gospodarske i financijske poremećaje koji su bili posljedica raspada Jugoslavije i privatizacije gospodarstva. No, također su bili suočeni s negativnom percepcijom u međunarodnoj zajednici koja je željela održati Jugoslaviju, kao i agresivnim srpskim nacionalizmom koji je pomagala JNA. Ako je htio povesti Hrvatsku u Europsku zajednicu Tuđman je trebao uvjeriti svjetske vođe da ga podrže, srpske nacionaliste trebao je držati na odstojanju, trebao je popraviti sliku o HDZ-u i Hrvatskoj. Konačno, trebao se brinuti za stotine tisuća izbjeglica iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Sve je ovo morao raditi s diplomatski zborom koji je bio u začetku, tek osnovanom vojskom i gospodarstvom koje je bilo razoreno ratom i okupacijom. Istovremeno se trebao braniti od neprestanih napada domaćih i stranih propagandista, političkih protivnika i promatrača na sebe i svoju vlast.⁸²

Tuđmanova sloboda djelovanja bila je često, a ponekad i ozbiljno ograničena zbog svih ovih napada, kao i zbog zahtjeva međunarodne zajednice i djelovanja JNA i drugih jugoslavenskih vođa. Bez obzira na sve, Tuđman je uspio provesti stvaranje suverene višestranačke države sa svim formalnim

⁷⁸ M. ALMOND, n. dj.; R. LUKIĆ, A: LYNCH, n. dj., 262.-266., 274.-275.

⁷⁹ H. ŠARINIĆ, n. dj., 128.-139., 158., 162.-163, 174.-181., 194.-196., 207.-221., 276.-283.; F. TUĐMAN, *Hrvatska riječ*, 357.-363.

⁸⁰ Čovjek koji stvara događaje ("event-making") utječe na povijest, a važan čovjek ("značajan") samo ostavlja dojam da to čini. Sidney HOOK, *The Hero in History*, Beacon Press, Boston 1943., 151.-183.

⁸¹ Tuđman je upozoravao da će razina političkog pluralizma usporediva s onim u Sloveniji ovisiti ne samo o HDZ-u i Hrvatima, nego i o razvoju događaja u drugim dijelovima Jugoslaviji, u drugim socijalističkim državama i o međunarodnoj situaciji. F. TUĐMAN, *Hrvatska riječ*, 51.-59.

⁸² Na primjer, vidjeti S. L. WOODWARD, n. dj.; Robert KAPLAN, "Croatianism", *New Republic*, 25 November 1991.

mehanizmima zapadne demokracije, iako ti mehanizmi nisu uvijek djelovali onako kako bi to trebalo.⁸³ Nije uspio odvesti Hrvatsku u Europu, ali ju je izveo iz Jugoslavije. Također mu nije uspjelo provesti tranziciju bez rata, u kojoj bi Jugoslavija bila preustrojena u konfederaciju, ali su pod njegovom vlašću stvorene policijske i vojne snage koje su bile u stanju poduzeti brzu i djelotvornu vojnu akciju. Tuđman sve do 1995. nije uspio dobiti potporu Sjedinjenih Država, a nikada nije pridobio Veliku Britaniju, ali je stvorio diplomatsku službu koja je djelovala i uspješno koristio vojnu snagu i diplomatske pregovore kako bi vratio pod hrvatsku vlast područja koja su izgubljena 1991.

Tuđmanovi kritičari stavili su u središte njegove napore da nadzire hrvatske medije i politički život kao dokaz da je bio autoritarni vladar.⁸⁴ Također su smatrali da je makijavelistički potpisivao svaki mirovni prijedlog predložen između srpnja 1991. i listopada 1995., čak i ako su bili nepovoljni za Hrvatsku i Hrvate u Bosni i Hercegovini. Nakon 1992. osuđivali su njegovo viđenje Muslimana i njegovu politiku prema Bosni i Hercegovini, a hrvatsko-muslimanski rat nanio je tešku štetu ugledu i međunarodnom položaju Hrvatske. Ipak, Tuđman je tijekom 1991. i 1992. surađivao s Vladom nacionalnog jedinstva koja je okupljala sve stranke,⁸⁵ a dok je njegova vlast diplomatski i vojno podržavala Hrvate u Bosni i Hercegovini, ona je također nudila sarajevskoj vladi vojno savezništvo, dopuštajući joj da preko Hrvatske nabavlja oružje i drugu opremu, skrbeći se za stotine tisuća muslimanskih izbjeglica. Hrvati su 1994. sklopili sporazum sa Sarajevom, a završili su rat u Bosni i Hercegovini slamaajući srpsku opsadu muslimanske enklave u Bihaću i napredujući do Banje Luke, kada je Hrvatska vojska zaustavljena američkim pritiskom.⁸⁶

Tuđman nije mogao utjecati na izbijanje rata, a isto tako nije mogao utjecati na način na koji će rat završiti. Nije bio mesija, griješio je, a neke njegove pogreške bile su vrlo ozbiljne, ali ne zaslužuje biti žrtvenim jarcem za tragediju koju je prvo želio izbjeći, a zatim završiti što je prije moguće.⁸⁷ Ovo je očito improvizirana ocjena, utemeljena na izvorima koji su trenutno dostupni. Ko-

⁸³ Za kritički pogled vidjeti: Ivo ŠKRABALO, "Političke slobode", Ljubomir ČUČIĆ (ur.), *Ocjena stanja demokratskih sloboda u Republici Hrvatskoj (prilog raspravi)*, Zagreb 1995., 6.-21. O demokratskim mehanizmima vidjeti rad Siniše RODINA objavljen u: Andreas AUER, Michael BÜTZER (ur.), *Direct Democracy, The Eastern and Central European Experience*, Ashgate, Aldershot 2001., 5., 29.-36.

⁸⁴ Kao dokaz za ovo navodi se njegovo odbijanje tijekom 1996. da produlji dozvolu za rad zagrebačkom Radiju 101 i odbijanje da prihvati oporbene kandidate za zagrebačkoga gradonačelnika. Za karakterističan primjer ove kritike vidjeti: Stjepan MALOVIĆ, Gary W. SELNOW, *The People, Press, and Politics of Croatia*, Praeger, Westport, Conn. 2001.

⁸⁵ Franjo GREGURIĆ, *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske 1991.-1992.*, Zagreb 1998.

⁸⁶ Za prijetnje Warrena Christophera upućene Mati Graniću vidjeti: M. GRANIĆ, n. dj., 398.-400.

⁸⁷ *Stenogrami o podjeli Bosne* objavljeni su kako bi osudili Tuđmana, ali se u njima mogu naći brojni primjeri o Tuđmanovoj spremnosti za dogovorna rješenja, kao i primjeri koji pokazuju da je Tuđmanovo djelovanje bilo uvjetovano djelovanjem drugih čimbenika.

načnu ocjenu Tuđmana napisat će drugi, vremenski udaljeniji od događaja iz 1990-ih, a njima će na raspolaganju biti više primarnih izvora. Mogu im samo poželjeti sreću u njihovu radu.

Prijevod: Nikica Barić

SUMMARY

FRANJO TUĐMAN AND THE PROBLEM OF CREATING A CROATIAN STATE

Revision of what has been written down and copied previously is a normal activity for historians. It is also a contentious activity. But it is a necessary one if we are to correct the errors that necessarily inform current history, which, to quote Mark Pinson, is “history writing under the sign of present development rather than more conventional academic history.” The purpose of this article is to identify some of the obstacles Franjo Tuđman and his government faced in their efforts to create a Croatian state and to suggest a few revisions to what has been written and copied over the past fifteen years. Theories that Tuđman pursued a “two-track” policy or that he conspired with Slobodan Milošević to partition Bosnia and Herzegovina are based on a fundamental misunderstanding of his ideological beliefs, his policies, and the realities of the 1990s in which he was forced to operate. Tuđman consistently sought to reassure Croatia’s Serbs and to cooperate with them, but he was not willing to cede a quarter of his country to Serb rebels. He also sought to protect Croats outside Croatia and to bring home members of the Croatian diaspora, but he did not conspire to destroy Bosnia and Herzegovina. His ideal was a Croatia which would embrace as many Croats as possible, but he pursued a practical political ideal and tailored his policies to fit the requirements of the international community. Tuđman declared his major goals to be the creation of a sovereign Croatia and its reintegration into Europe, and he identified the obstacles to realizing those goals. He was aware that as a small country, Croatia could not dictate the course of events, so he sought to formulate contingency policies which his government could adopt to respond to those of other actors. The obstacles and their importance constantly shifted as other actors sought to realize their goals or adopted new positions. But Tuđman consistently sought to work with domestic leaders, regional leaders, and the international community, first to find ways to avoid civil war, then to find ways to end the conflicts in Croatia and Bosnia and Herzegovina. A dispassionate analysis of his policies suggests that Tuđman preferred diplomacy and undertook military action reluctantly.

Key words: Franjo Tuđman, Republic of Croatia, Republic of Bosnia and Herzegovina, Yugoslavia, Yugoslav People’s Army, Insurrectionary Serbs, Slobodan Milošević, historical revision